

ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ ТА МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ

УДК [94 (470.24) : 271.222 (470+571)] «10/12»

ОРГАНІЗАЦІЯ ЧЕРНЕЧОГО ЖИТТЯ НА ЗЕМЛЯХ ВЕЛИКОГО НОВГОРОДА У ДАВНЬОРУСЬКИЙ ЧАС

Ілля Тимчук

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
Україна, м. Чернівці, вул. Комарова 31 "Г"
e-mail: illya.tymchuk@gmail.com

Хрещення Київської Русі у православну віру, здійснене князем Володимиром I наприкінці X ст. насамперед із політичних міркувань, насправді визначило не лише характер союзницьких відносин з потужними державами-сусідами, насамперед Візантією, але й увесь цивілізаційний вибір Києво-Руської держави. Однією з організаційних форм поширення православного християнства на величезних територіях Русі, у т.ч. в її північній частині, стали монастирі, а чернецтво перетворилося на аскетичний ідеал цілої епохи.

Грецьке слово «монах» («один», «живучий у самоті») знайшло собі в українській мові синонім – «чернець», а у російській – «инок», тобто людина, котра живе іншим способом, аніж інші люди. Багато давньоруських монастирських звичаїв виявилися настільки життєстійкими, що до сих пір збереглися у старообрядницькому православному середовищі, у т.ч. і на території України.

Як і у Візантійській імперії, звідки православна віра прийшла до наших земель, на Русі основу монастирського життя, починаючи із самого його виникнення, складав Статут або Типікон – церковно-богослужбова книга, що викладає у систематичному вигляді порядок і зразок здійснення служб, а також основні правила чернечого життя у монастирях [24, с. 21]. При всьому різноманітті візантійських (грецьких) монастирських статутів, на Русі були поширені лише Іерусалимський (св. Сави Освяченого) та Студійський (св. Феодора Студіта) стату-

ти. При цьому, на противагу Студійським статутам, більш прадавні Іерусалимські мали дуже незначну за обсягом дисциплінарну частину, яка до того ж характеризувалася простим структурним складом. Водночас із часом вимоги статутів до чернечого життя усе більш ускладнювалися і, якщо можна так сказати, «ужорсточувалися». Водночас в Іерусалимському статуті більша увага приділялася власне літургіям та іншим священнодійствам.

Серед земель Києво-Руської держави, де монастирі отримали головне поширення, особливе місце займали величезні території, підконтрольні новгородським князям і боярам, а також власне саме місто – т.зв. «Господин Великий Новгород». Історично так склалося, що саме тут, нарівні з Києвом, у значній мірі був сформований ідеал давньоруського чернецтва, який потребує неупередженого та всебічного дослідження.

Релігійному розвитку Києво-Руської держави присвячений величезний пласт наукової літератури – від перших праць з цієї проблематики російських та українських істориків кінця XVIII – першої половини XIX ст. (В. Татищева, М. Карамзіна, М. Погодіна, М. Максимовича) до досліджень 2000-2010-х років. Чергова річниця хрещення Русі, яка відзначалася в Україні у 2013 році, активізувала науковий інтерес до зазначеного питання й у цей час виходять дослідницькі розвідки В. Бокієвського «Історія хрещення Київської Русі» [3], В. Радзівського «Обрані твори до 1025-річчя Хрещення Русі» [17],

В. Рички «...И просвѣти ю крещеньем святым» (Християнізація Київської Русі)» [18]. Також були проведені тематичні наукові конференції [26].

Серед групи праць відносно розвитку давньоруських монастирів окремих напрямком є вивчення монастирських статутів, які були поширені у давньоруських князівствах, а також інших духовних джерел, настанов яких дотримувалося чернецтво. Дослідженню цього питання присвячені, зокрема, роботи одеського ученого І. Іщенка [8; 9] та російського науковця Є. Харіна [23; 24]. Крім того, сучасними дослідниками здійснюється пошук нових джерел, використання яких може спричинити істотні зміни у вже усталені у XIX-XX ст. наукові висновки про розвиток монастирів Київської Русі, їх уклад і господарство.

Спробою відтворення монастирської повсякденності на давньоруському матеріалі є монографія О. Романенко «Життя руського середньовічного монастиря», яка охоплює усі можливі сторони тогочасної монастирської дійсності [20]. Крім того, значна частина праць про історію давньоруських монастирів знаходиться на перетині наукових досліджень і духовної літератури, оскільки пишеться діючими церковними діячами та/або публікується під егідою церковних уставів [11; 13] тощо.

Водночас у науковій думці нашої країни відсутні спеціальні системні узагальнення стосовно застосування монастирських статутів у чернечому житті у Новгороді Великому та у Новгородському князівстві загалом. Серед найбільш фундаментальних досліджень відносно історичного шляху Великого Новгорода (як міста, так і потужної та величезної за політичним і культурним впливом республіки), слід назвати роботи таких науковців як О. Валеров [5], І. Фроянов [22], В. Янін [27] проте повсякденне монастирське життя у давньоруських монастирях усе ж не було предметом їх спеціального вивчення.

Давньоруський монастир був унікальним явищем. З одного боку, він жив за своїми внутрішніми законами, відмінними від загальноприйнятих і відповідно до цієї обставини, монастир являвся ніби ізольованим від світу. З іншого боку, зв'язок між світом і мо-

настирем не переривався, а носив постійний характер взаємного спілкування. Зрозуміло, що це відповідним чином позначилося на правилах функціонування цієї вкрай консервативної релігійної установи.

Як вважає один із провідних дослідників давньоруського чернецтва Є. Харін, монастирське середовище увібрало у себе два компоненти. Перший – це загальнохристиянська традиція, тобто такі форми побуту та моральні установки, які вже досить давно існували у візантійському православ'ї та були сприйняті на Русі як частина церковного побуту. Натомість другий компонент – це власне слов'янська традиція, тобто ті особливості побуту і характерів давньоруських ченців, які склалися у результаті засвоєння чернечих ідеалів візантійського походження східнослов'янським середовищем [23, с. 5].

Цей же вчений зазначає, що за своїм змістом монастирські статuti епохи Київської Русі розподіляються на дві частини: літургійну та дисциплінарну. Перша містить приписи щодо богослужіння, а друга – щодо управління монастирем, поведінки ченців, трапези й одягу ченців.

Для дослідження чернечого життя Великого Новгорода найбільший інтерес представляє дисциплінарна частина Студійсько-Алексіївського статуту (XI-XII ст.). Саме цей статут довгий час був регулятором чернечого життя на Русі. Що стосується другорядних монастирських статутів, то більша частина з них (статuti патріархів Алексія, Григорія Пакуріана, Михайла Атталіюта, Лева Аргосського, Іоанна Комніна, Ніла Тамасського та монастиря Ніколи Казоли) були складені під вирішальним впливом Студійського статуту [23, с. 31].

Статут Студійського монастиря, який був заснований у 463 р. у Константинополі при Церкві в ім'я Іоанна Предтечі римським патріархом і сенатором Студієм, на жаль не дійшов до нас у жодному повному та вичерпному списку (в оригіналі). Водночас зіставлення богослужбових традицій Студійського та більш давнього – Ієрусалимського – статутів приводить до висновку, що їх відмінність значною мірою стосувалася питань богослужіння. Так, найважливішою характерною особливістю Студійського статуту була відсутність на недільній утрени Непорочних.

Преп. Феодор Студіт замінив спів Непорочних ектиніями*. Друга особливість цього статуту – здійснення проскомідії** дияконом. Окремі вчені, зокрема академік Є. Голубинський, вважають Студійський Статут різновидом того ж Ієрусалимського, вказуючи, що відмінності стосуються тільки часу та порядку служб, а по суті, це два варіанти того самого Статуту [14, с. 7-19].

За прикладом найбільш відомого Печерського монастиря у Стародавньому Києві, з XI ст. багато монастирських обителів будуються у Новгороді, де у XII-XIII ст. загальне число зросло майже до 20. Найбільш значними серед них були Юр'євський (або Юр'єв) (1119), Антоніїв (1117) і Хутинський (1192) монастирі, причому останній був заснований св. Варлаамом Хутинським. Як правило, це були князівські або єпископські монастирі, оскільки кожен князь прагнув мати у своєму стольному граді монастир.

Спільним і для Великого Новгороду, і для інших князівств є підпорядкування монастирського життя чернечим статутам. Як стверджують дослідники, давньоруський переклад отриманого з Візантійської імперії Студійського статуту, що частково зберігся у списку XII ст., який належав новгородському Воскресенському монастирю, свідчить про його поширення у цей час не тільки у Південній Русі, але й у Північній. Це редакція статуту Студійського монастиря, що належить константинопольському патріархові Алексію (1025-1043). Не виключено, що й сам переклад статуту, який несе давньоруські мовні риси, був здійснений у Константинополі Єфремом «кажеником» (скопцем), майбутнім митрополитом Переяславським. Виклад змісту Студійського статуту у редакції патріарха Алексія пропонує відомий дослідник історії християнства на Русі Є. Голубинський [12, с. 15-16]

Як вже зазначалося, за своїм змістом монастирські статuti, чинні на землях Великого Новгороду, розподілялися на дві частини: літургійну та дисциплінарну. У дисциплінарній частині містилися визначення щодо чи-

сла ченців, прийому нових членів, обрання монастирської влади та священнослужителів, управління братіями, відносно самотництва у монастирській келії, господарства та монастирської дисципліни, особливих постів і свят, умови для відчуження монастирського майна, права засновників та їх спадкоємців, відносно поминання для порятунку душі засновника та його родини тощо.

Статут нормував усе життя монастирів Великого Новгороду, до найменших подробиць. Усякий прояв особистого або громадського життя ченців знаходив у ньому той або інший припис, на якому чернець мав ґрунтувати усю свою поведінку.

Правила життя новгородських ченців різнилися у залежності від «версії» монастирського статуту. Так, за Студійським статутом, на відміну від Ієрусалимського, не покладалося жодного цілонічного пильнування на цілий рік, ні великого славослів'я. Крім того, менше було співу, більше ж читання, зокрема: певного числа псалмів у кожену службу, читання зі старозавітних і новозавітних канонічних книг, творів святих Отців Східної Церкви тощо. Служба за Студійським статутом на землях Великого Новгороду була коротшою та менш урочистою порівняно з Ієрусалимським статутом, відповідно до якого служба була набагато тривалішою й урочистішою, покладалося більше співу, аніж читання.

Водночас у Студійському статуті для новгородських ченців докладно викладалися правила суворого чернечого життя, тоді як в Ієрусалимському статуті немає таких дороговказів, окрім зауважень про вживання їжі у пости: Великий, Рождественський, Апостолів і Богородиці [11, с. 68].

Відповідно до статутів, початком чернечого життя у монастирях Великого Новгороду був постриг, який складався із приношення чернечих обітниць, символічного постригу волосся й одягання у відповідні одяги. Водночас у давньоруський період постриг носив характер церковного таїнства. Тому частиною давньоруського суспільства постриг вважався рятівним сам по собі, без відповідних подвигів.

Характерною рисою чернечого життя була своєрідна система харчування. Її реконструкція демонструє високий ступінь її ритуалі-

* **Ектинія** (ектенія, ектенія; грец. поширення) – сукупність молитов з проханнями та зверненнями до Бога, які від імені вірних читає диякон чи священник під час кожного богослужіння. – *Прим. ред.*

** **Проскомідія** (грец. принесення, піднесення) – перша частина літургії візантійського обряду, що здійснюється у православних і східних католицьких церквах. – *Прим. ред.*

лізації. Це пояснюється специфікою побутування монастирського середовища, завжди підкреслено регламентованого, максимально ритуалізованого та досить консервативного.

Поза тим, що монастир являється зборами однодумців, що проводять свої дні в аскетичні праці, це ще і складний соціальний організм. Главою цих зборів були священники, пострижені у ченці. Як керівники громад вони іменувалися «ігумени». Іноді ігумени найбільших монастирів Новгородської Русі носили титул «архіандрита». Для домонгольського періоду властива й особливість, що ігумени у цю епоху більшою мірою виконували не стільки адміністративні, стільки пастирські функції. Лише пізніше, зі зростанням монастирських маєтків у Великому Новгороді, пастирство перейшло до ченців-аскетів («старців»), а ігуменство перетворилося у вищу адміністративно-господарську владу монастиря.

Множинність різних сторін монастирського побуту породила необхідність запровадження у монастирях численних допоміжних посад. Старшим за господарськими питаннями був келар, за богослужінням – благопристойний тощо. Ченці, які керували різними галузями монастирського господарства, разом з ігуменом становили старшу братію, що відігравала визначальну роль у житті монастиря.

Таким чином, давньоруський монастир на землях Новгорода являв собою досить складну ієрархічну систему. Положення, яке займав кожний чернець усередині цієї системи, цілком визначало не тільки його статус у монастирському соціумі, а також і рід його занять, рівень особистого добробуту та навіть ступінь свободи пересування.

Необхідно відзначити, що всі ці сфери чернечого побуту мали специфіку як у порівнянні із тогочасним побутом мирян, так і відносно побуту сучасного їм східнохристиянського чернецтва. З одного боку, ченці Великого Новгороду, усвідомлюючи свою особливість, «інакшість», саме зовнішніми, побутовими особливостями підтримували цю видиму різницю. З іншого боку, не всі візантійські звичаї, навіть сугубо чернечі, прижилися на новгородському ґрунті. Очевидно, це пояснюється тим, що давньоруські ченці, одержавши східнохристиянську аскезу та

богослов'я, асимілювали їх з урахуванням індивідуально слов'янських рис.

Давньоруське чернече співтовариство представляло складний структурований соціум, із суворою вертикаллю управління. Причому кожний чернець виконував певне завдання та займав суворо фіксоване місце у цій структурі. Злагодженість і дисципліна були тими факторами, що дозволили давньоруському чернецтву у короткий строк зійти на організаційну та моральну висоту. Важливо відзначити ту обставину, що у давньоруський період основним джерелом монастирського доходу була не земля, як вважалося раніше, а добровільні пожертвування. Від ступеня прибутковості монастиря залежав рівень повсякденного добробуту кожного ченця.

Дослідження морального світу монастиря показало, що він сильно відрізнявся від оточуючого його давньоруського соціуму. У цьому і полягав сенс відходу від миру – створити у рамках монастиря близькі до ідеальних умови для здійснення аскетичної праці в ім'я порятунку душі. Саме перебування в обителі повинно було бути подвигом. На це було спрямовано все духовно-моральне життя обителі [14, с. 120-121].

Незважаючи на внутрішню замкнутість, монастир ніколи не був ізольований від взаємодії зі світом. Так, новгородські ченці, будучи духівниками мирян, безумовно, спричиняли на них вплив. Він виражався у «прищепленні» давньоруському суспільству християнських, моральних ідеалів. Природно, що у такому випадку необхідним було не стільки вмовляння, скільки особистий приклад – і саме такий приклад був знайдений у вигляді давньоруського чернецтва. Швидше за все, саме ця обставина забезпечила такий прочернечий, аскетичний погляд усієї давньоруської християнської суспільної думки. Чернець-духівник, збираючи «покаяльну родину», служив і особливим консолідуючим елементом давньоруського суспільства.

Крім того, необхідно відзначити активну участь монастирів у суспільному житті соціуму. Ігумени й архіандрити, наприклад, діяли в якості політичних фігур, впливаючи власним авторитетом на громадську думку. Монастирі займалися значною та розгалуженою соціальною діяльністю, що охоплю-

вала практично усі верстви населення.

Збереглися відомості про порядок молитов ченців у Великому Новгороді (відповідно до Студійського статуту). Крім статутних молитов кожний чернець був вільний молитися додатково. Однак і тут намагалися радитися з духівником або більш досвідченим ченцем, оскільки при такій кількості молитов існувала реальна небезпека «перемолюватися», тобто пошкодитися розумом або впасти у стан «принадності» – духовної кризи, диявольського обману. Викликане це, зрозуміло, не кількістю молитов, а помислом гордості, що вражають молодих ченців, які чинять важкі подвиги. Статут застерігає від таких випадків двома розповідями – про преподобного Ісаакія та преподобного Микиту Новгородського. В обох випадках новопострижені ченці пішли у затвірництво та впали у бісівську мару, що пройшла досить важко і лише по молитвах братій була відведена [20, с. 199].

Храмова молитва була для братій спільною справою у буквальному значенні слова. Для молитви збиралися всі, тому приходили до храму у спеціальному одязі («соборній мантиї»), який був, безсумнівно, кращим за звичайний, повсякденний. Ігумен вставав на своє місце, старша братія, як і сам ігумен, приходила на службу з жезлами. Статут чітко регламентував, коли потрібно було знімати клобуки, коли кланятися. Усі найважливіші заходи, будь-то постриг нового ченця або відспівування покійного побратима, відбувалися у соборному храмі [24, с. 22].

Низка ченців відповідали за загальний порядок у монастирі. У деяких обителях були так звані «будильники»; так, наприклад, у статуті Новгородського Хутинського монастиря вказано про обов'язковість цієї слухняності. Будильник вставав першим і будив ігумена та братію до заутрені. Спочатку він ішов до келії ігумена і, ставши під вікном, виголошував: «Благослови й помолися за мя, отче святий». Ігумен відповідав йому: «Бог врятує тя». Після цього будильник, вдаряючи у невеликий барабанчик, робив обхід келій, голосно вигукуючи під вікном кожної: «Благословіть, святі!» Розбудивши усіх, будильник закликає паламаря, а той вдаряв уже у великий барабан або дзвін. У цей час усі ченці збиралися у церкві [11, с. 30-31].

Спеціально поставлені «наглядачі» стежили, щоби ніхто не виходив за монастирські ворота без благословення, щоби ченці не стояли без справи та не розмовляли. Про всі події «наглядачі» повідомляли ігумена. Відкривав і закривав Святі врата, а також спостерігав за тими, хто входить в обитель, монастирський сторож. У Ніло-Сорському скиті сторож виконував й інші обов'язки: стежив за скитським годинником, у зимовий час топив печі у притворі церкви, щодня відвідував усіх ченців скиту та повідомляв про їхнє здоров'я настоятеля (оскільки скитські ченці бачилися тільки два рази на тиждень за загальним богослужінням). Якщо хтось із ченців занедужував, то сторож допомагав йому, поки брат не видужував [20, с. 97].

В Юр'євському монастирі у XII ст. сповідь ухвалював не ігумен, а чернець, що має сан пресвітера та характеризувався духовною досвідченістю. Серед духовних дітей його був чорноризець. Отже, ігумен не був, принаймні, єдиним духівником у монастирі. У цей час посада монастирського духівника відділилася від ігуменської. Якщо ж цього не було, то монастирська дисципліна могла швидко знизитися після кончини ігумена, оскільки дозвіл сповіді братії не ігумену є прямим порушенням Студійського статуту. Разом із тим, саме духівник у той час вирішував питання, як і де поховати свого померлого духовного сина. Влада його була висока і є підстави вважати, що й у новгородських монастирях домонгольського періоду бували духівники із братій крім ігуменів. Зокрема, окремі з ієромонахів у Великому Новгороді брали на сповідь ченців і мирян, не будучи ігуменами [23, с. 95].

Отже, першопочаткову основу кадрового складу давньоруського чернецтва, у т.ч. у Новгороді, формував численний корпус ченців, які прибули із Візантії, то і регуляторні джерела функціонування монастирів (статуту) також мали свої витoki із Візантійської імперії. Разом з тим, не всі візантійські звичаї, навіть суцільно чернечі, прижилися на новгородському ґрунті. Очевидно, це пояснюється тим, що давньоруські ченці, одержавши східнохристиянську аскезу та богослов'я, асимілювали їх з урахуванням індивідуально слов'янських рис.

ДЖЕРЕЛА І ЛІТЕРАТУРА:

1. Азбелев С. Н. Устная история в памятниках Новгорода и Новгородской земли / С.Н. Азбелев. – СПб.: Дмитрий Буланин, 2007. – 296 с.
2. Амосов М.В. Становление государственности древнего Новгорода и монументальное зодчество / М.В. Амосов. – М.: Азбуковник, 2007. – 182 с.
3. Бокієвський В.Ф. Історія хрещення Київської Русі / В.Ф. Бокієвський. – К.: Кондор, 2013. – 62 с.
4. Браїчевський М.Ю. Утвердження християнства на Русі / М.Ю. Браїчевський; АН УРСР, Ін-т археології. – К.: Наукова думка, 1988. – 261 с.
5. Валеров А.В. Новгород и Псков: Очерки политической истории Северо-Западной Руси XI-XIV веков / А.В. Валеров. – СПб.: Алетей, 2004. – 315 с.
6. Горбаченко Т.Г. Вплив християнства на становлення писемної культури Русі-України: релігійнознавчо-філософський аспект / Т.Г. Горбаченко. – К.: Академія, 2001. – 272 с.
7. Духовний і культурний злет: 1025 років запровадження християнства в Україні: зб. наук. пр. (за матеріалами наук.-практ. конф. від 26-27 черв. 2013 р.) / Луган. облдержадмін. [та ін.]; [ред. кол.: Ісаєв В.Д. та ін.]. – Луганськ: Вид-во СХУ ім. В. Даля, 2013. – 135 с.
8. Ищенко Д.С. Устав «Студийский» по списку XII в. / Д.С. Ищенко // Источники по истории русского языка. – М.: Наука, 1976. – С. 109-130.
9. Ищенко Д.С. Церковные и монастырские уставы / Д.С. Ищенко // Методические рекомендации по описанию славяно-русских рукописей для сводного каталога рукописей, хранящихся в СССР. – М.: 1976. – Вып. 2, ч. 2. – С. 305-313.
10. Кралюк П. Прийняття і сприйняття християнства в Русі-Україні: монографія / Петро Кралюк; Нац. ун-т «Остроз. акад.». – Острог: Вид-во Нац. ун-ту «Остроз. акад.»; Луцьк: Ключі, 2013. – 135 с.
11. Кудрявцев М. История православного монашества в Северо-Восточной России со времен преп. Сергия Радонежского / М. Кудрявцев. – М.: Крутицкое Патриаршее Подворье, 1999. – 280 с.
12. Монашество и монастыри в России. XI-XX века: Исторические очерки / [Отв. ред. Н.В. Сеницына]; Ин-т российской истории. – М.: Наука, 2002. – 346 с.
13. Моця О.П. Київська Русь: від язичництва до християнства / О.П. Моця, В.М. Ричка; Міжнародний фонд «Відродження». – К.: Глобус, 1996. – 224 с.
14. Настольная книга для монашествующих и мирян / Сост. архимандрит Иоанн (Крестьянкин). – Печора: Свято-Успенский Псково-Печерский монастырь, 1998. – 398 с.
15. Повесть минулих літ: Літопис / Переказ В. Близнець. – К.: Україна, 1996. – 286 с.
16. Полное Собрание русских летописей. – Т. 43: Новгородская летопись по списку П.П. Дубровского / Российская национальная библиотека; подгот. текста и предисл. О.Л. Новикова. – М.: Языки славянской культуры, 2004. – 367 с.
17. Радзиевский В.А. Избранные произведения к 1025-летию Крещения Руси / В.А. Радзиевский; Київ. нац. ун-т культури і мистецтв. – К.: Логос, 2013. – 247 с.
18. Ричка В.М. «...И просвѣти ю крещеньемъ святымъ» (Християнізація Київської Русі) / Володимир Ричка; Нац. акад. наук України, Ін-т історії України, Центр дослідж. з історії Київської Русі. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2013. – 221 с.
19. Розов Н.Н. Искусство книги Древней Руси и библиография / Н.Н. Розов // Древнерусское искусство. – М.: Наука, 1972. – С. 24-51.
20. Романенко Е. Жизнь русско-средневекового монастыря / Е. Романенко. – М.: Молодая гвардия, 2002. – 329 с.
21. Санкина С.Л. Этническая история средневекового населения Новгородской земли по данным антропологии / С.Л. Санкина; РАН, Музей антропологии и этнографии им. Петра Великого (Кунсткамера). – СПб.: Дмитрий Буланин, 2000. – 109 с.
22. Фроянов И.Я. Мятёжный Новгород. Очерки истории государственности, социальной и политической борьбы конца IX – начала XIII столетия / И.Я. Фроянов. – СПб.: Издательство С.-Петербургского университета, 1992. – 280 с.
23. Харин Е.С. Быт и нравы древнерусского монашества XI-XIII вв.: монография / Е.С. Харин. – Ижевск: Изд-во «Удмуртский университет», 2015. – 248 с.
24. Харин Е.С. Уставы как источник по истории русского монашества / Е.С. Харин // 4-я Российская университетско-академическая научно-практическая конференция. – Ижевск, 1999. – С. 21-22.
25. Хорошев А.С. Участие новгородской церкви в политической жизни (1200-1230 гг.) / А.С. Хорошев // Новое в археологии. – М.: МГУ, 1972. – С. 240-243.
26. Хрещення Київської Русі: визначна подія в історії українського народу: матеріали наук.-практ. конф. / Департамент культури і туризму, національностей та релігій Черніг. облдержадмін. [та ін.]; [ред. кол.: В.М. Бойко та ін.]. – Чернігів: Сіверський центр післядипломної освіти, 2013. – 121 с.
27. Янин В.Л. Очерки истории средневекового Новгорода / В.Л. Янин. – М.: Языки славянских культур, 2008. – 400 с.

Тимчук Ілля Організація чернецого життя на землях Великого Новгорода у давньоруський час

У статті на базі опрацювання монастирських статутів зроблена спроба розкриття особливостей чернецого життя на землях Новгорода Великого. Відстежені особливості започаткування монастирів у Новгородській республіці. Досліджена регіональна специфіка новгородських монастирів. Проаналізований зміст і різновиди статутів, що регламентували життя новгородських монастирів. Розкриті відмінності між Студійським та Ієрусалимським статутами. Досліджені особливості статусу різних ченців у монастирі. Викладені окремі особливості тогочасного побуту новгородських монастирів.

Ключові слова: монастир, монастирський статут, чернець, християнство, Київська Русь, Новгород Великий, князівство, обитель, богослужіння, літургія, ігумен, митрополит, єпископ, диякон, постриг, джерело

Тимчук Ілля Организация монашеской жизни на землях Великого Новгорода в древнерусское время

В статье на базе изучения монастырских уставов сделана попытка раскрытия особенностей монашеской жизни на землях Новгорода Великого. Отслежены особенности основания монастырей в Новгородской республике. Исследована региональная специфика новгородских монастырей. Проанализировано содержание и разновидности уставов, регламентировавшие жизнь новгородских монастырей. Раскрыты отличия между Сту-

дийским и Иерусалимским уставами. Исследованы особенности статуса разных монахов в монастыре. Изложены отдельные особенности тогдашнего быта новгородских монастырей.

Ключевые слова: монастырь, монастырский устав, монах, христианство, Киевская Русь, Новгород Великий, княжество, обитель, богослужение, литургия, игумен, митрополит, епископ, дьякон, постриг, источник

Тумчук Ілля *Organization of monastic life on the lands of Great Novgorod in old rus' time*

In the article on the base of study of monastery regulations the attempt of opening of features of monastic life is done on territory of Great Novgorod. The features of foundation of monasteries are watched in the Novgorod Republic. The regional specific of the Novgorod monasteries is investigational. Maintenance and varieties of regulations, regulating life of the Novgorod' monasteries is analyzed. Differences are exposed between Studijskiy and Jerusalem regulations. The features of status of different monks are investigational in a monastery. The separate features of that time way of life of the Novgorod' monasteries are expounded.

Keywords: *monastery, monastery regulation, monk, christianity, Kievan Rus', Great Novgorod, principality, monastery, divine service, liturgy, igumen, metropolitan, bishop, deacon, cut, source*

Рецензенти:

Кринко Є.Ф., д.і.н., професор

Тихонов А.К., д.і.н., професор

Надійшла до редакції 16.02.2016 р.